

İLERİ JÖN TÜRKLER
BİRLİĞİ
(1949-1952)

MURAT KILIÇ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM:	
KURULUŞ VE İLK DÖNEM FAALİYETLERİ	17
Savaş Sonrası Paris ve Türk Öğrenci Âlemi	17
İJTb'nin Kuruluşu ve Kadrosu	20
Cemiyetin Yapısı ve Çalışma Yöntemi.....	36
Türkiye Gençliğine Çağrı.....	39
Dünya Barış Taraftarları Kongresi (20-25 Nisan 1949, Paris).....	47
İkinci Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali (14-28 Ağustos 1949, Budapeşte) ...	53
İKİNCİ BÖLÜM:	
TEKÂMÜL DEVRESİ	62
Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası	62
Sömürge Aleyhtarlığı Günü	78
Türkiye Emekçilerine Açık Mektup	83
Stockholm Çağrısı	87
Demokrat Parti Hükümeti'ne Açık Mektup.....	92
Kore Savaşı	97
Türk Barışseverler Cemiyeti.....	102
Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki Göçmen Sorunu.....	107
Dünya Barış Taraftarları İkinci Kongresi (16-22 Kasım 1950, Varşova)	114
Millî Türk Talebe Federasyonu'nun İJTb'yle İlgili Girişimi	122
İJTb, TBMM'nin Gündeminde	126
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TKP'NİN GÖLGESİNDE.....	129
İJTb İçerisinde İhtilâf ve Gruplaşma.....	129
Sevim Tarı'nın Paris'e Gelişi	132
Serteller'in Arabuluculuk Girişimi	134
Togay'ların Paris'e Gelişi ve TKP Grubunun Kuruluşu	136
Dünya Barış Konseyi'nin Barış Paketi Çağrısı	142
İspanya'da Yaşanan Genel Grev	143

İrticaa Karşı Atatürkçü Millî Kurtuluş İnkılabı	149
İJTİB Hakkında Açılan Soruşturma.....	164
Berlin Gençlik Festivali (5-19 Ağustos 1951, Doğu Berlin)	167
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	
SÖNÜMLENME VE DAĞILMA	173
1951 Tevkifatı	173
Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. Maddelerinde Yapılan Değişiklik.....	177
Cumhurbaşkanı Bayar'a Çekilen Telgraf.....	188
Uluslararası Moskova İktisadî Konferansı	189
Ankara Şoförlerinin Grevi	193
İJTİB Hakkında Yeni Bir Soruşturma	194
UNESCO Genel Konferansında Dağıtılan Bildiri	197
Cemiyet Üzerinde Artan Baskı ve Dağılma Süreci	199
İJTİB'nin Ardından	206
Sonuç.....	209
EKLER.....	212
KAYNAKÇA	217
DİZİN.....	222

ÖNSÖZ

“İleri Jön Türkler Birliği” ismiyle ilk kez 2016 yılında yayınlanan Türk Milliyetçiler Derneği’ni konu alan kitabımın yazım aşamasında karşılaştım. 1950’lilerin başında çıkan bazı milliyetçi-mukaddesatçı dergilerde cemiyetin ismine, özellikle Nâzım Hikmet için yürütölen af kampanyasına karşı gösterilen tepkiler çerçevesinde satır aralarında yer verilmekteydi. Şüphesiz cumhuriyet döneminde “Jön Türk” ismini kullanan bir cemiyet, ilk bakışta dahi dikkat çekiciydi. Ancak bundan çok daha fazlası, küçük çaplı bir araştırmanın neticesinde ortaya çıktı. İleri Jön Türkler Birliği, 1950’nin ilk yıllarında, Türkiye’de soldaki en önemli ve etkin aktörlerden biriydi. Buna karşın o güne kadar cemiyetle ilgili münferit bir çalışma yapılmamıştı. Ne var ki Türkiye’de sol tarihi üzerine daha önce hiç kalem oynatmamış biri olarak konuya ihtiyatla ve biraz da sakınganlıkla yaklaştım. Ancak söz konusu boşluğu doldurma fikrinin cazibesi ve kabul edilebilir ölçüde bir cüretkârlığın neticesinde cemiyetin monografisini, keleme almaya karar verdim. Alınan küçük notlarla başlayan süreç, 2017’den itibaren belge ve bilgi toplamayla devam etti. Yazım aşamasıyla geçen iki senenin sonunda da elinizde bulunan kitap ortaya çıktı.

Kitapta cemiyetle ilgili Devlet Arşivleri Başkanlığı’nda yer alan ve pek çoğu ilk kez yayınlanan önemli sayıda belge kullanıldı. Ancak arşivde yer almayan ve kitap için son derece kıymetli olan bazı belge ve süreli yayınlara ulaşmam, TÛSTAV ve Erden Akbulut sayesinde mümkün oldu. Vakfa ve çalışanlarına teşekkür ediyorum. Erden Akbulut’a ise ayrı bir parantez açmak isterim. Sadece belgelere ulaşmam hususunda değil; kitabın son haline kavuşmasında da payı, büyüktür. Kendisine, ne kadar teşekkür etsem azdır.

Yazım aşamasında en az belgeler kadar önemli bir yol gösterici de dönemin tanıklıklarıydı. Bu çerçevede Gün Benderli’yi anmadan geçmem mümkün değil. Sorduğum sorulara, üzerinden geçen onca zamana rağmen verdiği cevapların çalışmaya katkısı, son derece değerliydi. Kendisine müteşekkirim.

İleri Jön Türkler Birliği'yle ilgili bir çalışma hazırlamaya karar verdiğim ilk günden itibaren belli aralıklarla rahatsızlık verdiğim, Tanıl Bora'ya da burada teşekkür ederim.

Bu kitap dahil pek çok konuda fikirlerini, desteğini ve yardımını esirgemeyen; her daim "iyi ki var" dediğim hocam Yasemin Doğaner'e teşekkürü borç bilirim.

Eksik ve hataları bana ait olan bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı ve kolaylık sağlamasını umarım.

Murat Kılıç
Ocak 2022, Nevşeher.

GİRİŞ

Türkiye’de 1945’te başlayan çok partili hayata geçiş ve liberalizasyon süreci, aynı zamanda tek parti döneminde resmin dışına itilen ancak varlığını bir dip akıntı olarak devam ettiren pek çok akım ve hareketin su yüzüne çıkma fırsatını bulduğu bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bilhassa 1946 Haziranında Cemiyetler ve Basın kanunlarında yapılan değişikliklerle pek çok grup, örgütlenme ve yayın çıkarma yoluyla seslerini duyurma imkânı bulmuştur¹. Bu gruplar arasında tek partili dönemde devletin v’az ettiği normatif din ve milliyetçilik anlayışı dışında siyasî görüş ve düşünceye sahip milliyetçi, muhafazakâr ve mukaddesatçılar olduğu gibi periyodik tevkifat ve davalar ile tek partili dönemde eli kolu bağlanarak etkisiz hale getirilmiş olan sol da yer almaktadır.

Soldaki canlanma, 1945’ten itibaren kurulan siyasî partiler, dernekler, sendikalar ve bunların etrafında çıkarılan yayınlar vasıtasıyla kendini göstermiştir. Sosyal Adalet Partisi (1945), Türk Sosyalist İşçi Partisi (1946), Çiftçi ve Köylü Partisi (1946) gibi kendisini solda konumlandıran yeni partiler kurulmuştur². Bunların yanı sıra 1918’de kurulan ve 1920’de dağılan Sosyal Demokrat Partinin devamı olarak Türk Sosyal Demokrat Parti, 1946’da yeniden faaliyete geçmiştir³. Ancak bu partilerin kayda değer bir etkisinden ve kitleselleşmesinden söz etmek mümkün değildir. Partileşme açısından soldaki çok daha önemli gelişme, mevcut konjonktürü, legale çıkmak için uygun gören Türkiye Komünist Parti (TKP)’li kadroların örgütlenme girişimiyle yaşanmıştır. 14 Mayıs 1946’da Esat Adil Müstecaplıoğlu’nun liderliğinde, bazı TKP’li isimlerin yönetici olarak yer aldığı Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), kurulmuştur. Partinin yayın organı olarak *Gün ve Gerçek* gazeteleri çıkarılmaktadır. Ancak TKP’nin esas legale

1 *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VII, Cilt 24, 5 Haziran 1946; 13 Haziran 1946.

2 F.Hüsrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler*, Elif Yay., İstanbul 1965, s.81-82; Naki Cevat Akkerman, *Demokrasi ve Türkiye’de Siyasî Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ulus Basımevi, Ankara 1950, s.44-50.

3 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasî Partiler 1859-1952*, Arba Yay., İstanbul 1995, s.423-424, 695.

çıkma girişimi, TSP'nin kuruluşundan az sonra gerçekleşmiştir. 1946'da Cemiyetler Kanunu'ndaki değişikliğin, sınıf esasına dayanan dernek ve parti kurmaya imkân vermesinin ardından Şefik Hüsnü Değmer başkanlığında Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kurulmuştur. TKP genel sekreterliği yapmış ve Komintern'de önemli görevler üstlenmiş olan Değmer'in kurduğu parti, TKP'nin legal siyasî sahadaki varisidir. *Yığın*, *Başak*, *Söz*, *Havadis* ve *Sendika* gibi yayınlarla sesini duyurmaktadır. İlk etapta TSP'de yer alan kadrolar, TSEKP'ye geçmeye başlamışlardır. Her iki partinin ön ayak olmasıyla sendikal alanda da önemli ve beklenmedik bir gelişme meydana gelmiş ve 1946 Sendikacılığı olarak anılan süreç yaşanmıştır⁴.

Ne var ki soldaki bu hareketlilik ve canlanma çok uzun sürmemiştir. Başlangıçta görece demokratikleşme sürecinin nimetlerinden belli bir ölçüde faydalanabilen sola karşı, sürecin mimarları, diğer cenah ve gruplara davrandığı kadar cömert ve müsamahakâr davranmamıştır. 16 Aralık 1946'da TSP ve TSEKP ile bu partilere yakın sendikalar ve yayınların pek çoğu, Sıkı Yönetim Mahkemesi tarafından kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. Gerekçe olarak ise Ceza Kanunu'nda yer alan bir sosyal sınıfın siyasî tahakkümünü kurma girişimi gösterilmiştir. Partilerin kapatılmasının, birleşme kararı almalarının ardından yaşanması, dikkat çekicidir. Tutuklanan yöneticiler hakkındaki dava, 1948'e kadar sürmüştü ve Şefik Hüsnü Değmer dâhil elli beş kişi hakkında mahkûmiyet kararı verilmiştir. Esat Adil, dava neticesinde beraat etmiş ve partisini tekrar kurmasına izin verilmiştir. 1950'de yeniden faaliyete geçen TSP, bu kez de 1952 yılında komünizm propagandası yapmaktan kapatılacaktır. Görünen odur ki 1945 sonrasında tasavvur edilen demokratik ve legal siyasal sistemin sınırları içerisinde sola yer yoktur. Ancak bu dışlanma, siyasal alanla da sınırlı kalmamıştır. Basından akademiye sivil pek çok alanda sol, benzer muameleyle karşılaşmıştır. Mahkemelerce kapatılan dergi ve gazetelerin dışında kitlesel hareketler vasıtasıyla gözdağı verilenler söz konusudur. 1945'te Serteller ve Tan matbaasının başına gelenlerin bir benzerini, 1947 yılında Mehmet Ali Aybar ve *Zincirli Hürriyet* yaşamıştır. Gazete, öğrenciler tarafından basılarak tahrip edilmiştir. 1948'de ise komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle başlatılan kampanya ve siyasal erkin müdahalesi neticesinde Ankara Üniversitesi hocalarından Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Adnan Cemgil'in üniversiteyle ilişkileri kesilmiştir⁵.

4 Y.Doğan Çetinkaya, M.Görkem Doğan, "TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, C.8, İstanbul 2007, s.314.

5 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yay., İstanbul 2010, s.437-438, 452.

Öne çıkan bu gelişmelerin gölgesinde 1945 sonrasında çok partili ve görece demokratik Türkiye'si, kısa bir zaman dilimi içerisinde sadece komünizmin değil; solun her türlüünün makbul olmadığı bir atmosfere bürünmüştür. Bu atmosferin oluşumunda rol oynayan başat iki etkenden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde Türkiye'nin içinde yer almaya çalıştığı NATO bloğunun birleştirici unsurunun antikomünizm olmasıdır⁶. İkincisi ise Türkiye'de süregelen siyasal ve sosyo-ekonomik yapıyla alakalıdır. Her ne kadar 1945 liberalizasyonu, yeni bir süreç gibi gözükse de tarihsel bir miras ve bazı kodlar üzerine inşa edilmiştir. Antikomünizm de bu mirasın bir parçası ve kodlardan bir tanesidir. Osmanlı'dan itibaren cari bir histeri olarak varlığını sürdüren "Moskofçuluk", Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren antikomünizm olarak vücut bulmuştur. Ancak Soğuk Savaş süreciyle birlikte uluslararası konjonktürün de etkisiyle antikomünizm, çok daha sistemli bir hale ve harekete dönüşmüştür. Öyle ki pek çok konuda asgarî müşterekte dahi buluşamayan iktidar ve muhalefet partileri, söz konusu komünizm olduğunda siyasî rekâbeti, bir kenara bırakarak bir araya gelebilmektedirler. Bunun neticesinde antikomünizm, partiler üstü ulusal bir politika halini almış ve hükümetler, partiler, programlar değişse de komünizmle mücadele sabit kalmıştır⁷. Nitekim 1950'de iktidarı, devralan Demokrat Parti, neredeyse her konuda eleştirdiği CHP'nin komünizmle mücadele mirasını ve misyonunu devralarak iktidarı boyunca selefini aratmamıştır.

Bu atmosferde solun ve bilhassa komünizmin, nefes alması ve varlığını sürdürmesi zor; hatta imkânsız hale gelmiştir. Önünde yeraltı örgütlenmesinden başka çare gözükmemektedir. TKP de 1946'da sosyalist partilerin kapatılmasının ardından bu yola geri dönmüştür. Ancak, daha önce de denenilen böyle bir örgütlenme, sol için yeterli yaşam alanını sağlamamıştır. Baskı ve sıkı denetim altında kitleselleşmesi mümkün olmadığı için de rahatlıkla kontrol altında tutulabilmiştir⁸.

Böylece cılız ve süreklilik arz etmeyen bazı refleks ve girişimler dışında 1945'i izleyen birkaç yıl içerisinde Türkiye'de sol, örgütlü çalışma imkânından mahrum kalmış ve neredeyse tamamen sessizliğe gömülmüş-

6 Anıl Varel, "Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yay., İstanbul 2016, s.205.

7 Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı, Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, Can Yayınları, İstanbul 2015, s.64

8 Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, C.8, İstanbul 2007, s.31.

tür. Bununla birlikte söz konusu sessizliği bozan nadir ve kayda değer örnekler de yok değildir⁹. Bunlardan biri ve belki de en önemlisi, 1949 yılında Türkiye dışında, Paris'te kurulan İleri Jön Türkler Birliği (İJTb) adlı gayri resmî cemiyettir. Elinizdeki kitabın da konusunu oluşturan İJTb, başta yüksek tahsil olmak üzere çeşitli gerekçelerle Türkiye'den Paris'e gitmiş bulunan ve çoğunluğu öğrenci olan komünist gençler tarafından kurulmuştur. Kuruluşundaki temel amaç, Türkiye'de olup bitenlerin dünyada; dünyadaki gelişmelerin ise farklı bir bakış açısıyla Türk kamuoyunda duyulmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda cemiyet, 1949 Mart'ından başlayarak 1952 yılının sonuna kadar hazırladığı ve Türkiye'ye kaçak yollardan gönderdiği bildirimler vasıtasıyla sol çevrelerde ve kamuoyunda önemli bir etki yaratmıştır. Bilhassa Nâzım Hikmet'in affı için yürütülen kampanya sırasında yurtdışında üstlendiği rolle gerek Türkiye'de gerekse uluslararası kamuoyunda ün ve prestijini artırmıştır. Kısa sürede Türkiye'den ayrılan yahut ayrılmak zorunda kalan komünistler için bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bu bağlamda İJTb, faaliyetlerini yürüttüğü 1949-1952 tarihlerini kapsayan zaman diliminin büyük bölümünde, solun tezlerini etkili biçimde savunabilen, örgütlü ve süreklilik arz eden bir cemiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

İJTb'yi müstesna kılan bu özellik, aynı zamanda, cemiyetin bir çalışma konusu olarak seçilmesinin birincil sebebini teşkil etmektedir. Ne var ki bu özelliğine rağmen, İJTb hakkında bugüne kadar derli toplu monografik bir çalışma yapılmamıştır. Anılar, biyografiler, arşiv belgeleri ve süreli yayınlarda cemiyetle ilgili yer alan, yekûn olarak hayli fazlaca ancak dağınık şekildeki bilgiler, ilk kez bu kitapta bir araya getirilmiştir. Böylece Türkiye'de solun tarihi yazılırken gözden kaçan yahut ihmâl edilen bir kesit, pek çok yönüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Daha geniş ve tarihî bir perspektiften bakıldığında ise ismi, pek duyulmamış ve bilinmeyen İJTb'nin tarihsel bir mirasa, en azından belli bir açıdan sahip çıktığı görülmektedir. Bu miras, cemiyet tarafından sıklıkla dile getirildiği gibi aynı zamanda sadece isminden dahi anlaşılmalıdır. Bilindiği üzere "Jön Türkler", Abdülhamid istibdadına karşı yurtdışında faaliyet gösteren muhalifler için kullanılan ortak isimdir. İJTb de tarihsel bir bağ kurarak CHP ve DP hükümetlerini, Abdülhamit istibdadıyla; kendisi-

9 Bu örnekler arasında *Nub'un Gemisi* (1949-1950), *Barış* (1950), *Nâzım Hikmet* (1950) gibi dergiler; İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (1946-1951) ve derneğin aralıklarla çıkardığı *Hür Gençlik* adlı yayın organı, 1950 yılında tekrar kurularak 1952 yılına kadar faaliyette bulunan TSP ve partinin yayın organı olan *Gerçek* gazetesi ve 1950 yılında kısa bir dönem faaliyet gösteren Türk Barışseverler Cemiyeti sayılabilir.

ne de buna karşı yurtdışında mücadele etmiş olan Jön Türklerle özdeşleştirmektedir. Gerçi isminde kullandığı “ileri” ilerici” gibi sıfatlarla da ideolojik olarak söz konusu mirasın sahipleriyle arasındaki farkı ortaya koymuştur. Nitekim 19. yüzyıldan itibaren ilerleme ve düzen yanlıları arasındaki siyasî bölünmede değişimi, siyasal ve toplumsal dönüşümleri destekleyen sol kendisini, ilerici olarak nitelemekte ve bu sıfatı kullanmaktadır¹⁰. Böylesine bir farka karşın İJTb, son Jön Türk hareketi olma iddiasıyla sadece Türkiye’de solun tarihi açısından değil; Türk modernleşme ve demokrasi tarihi açısından da incelemeye değer bir örnek olarak belirlemektedir.

Söz konusu kesit ve örnek incelenirken faydalanılan en önemli kaynak grubunu, arşiv belgeleri oluşturmuştur. Bu arşiv belgeleri arasında büyük çoğunluğunu, ilk kez bu kitapta bulacağınız İJTb’nin yayınladığı bildirimler, önemli bir yer tutmaktadır. Bildirilerin büyük bir kısmına, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nden; diğer bir kısmına ve cemiyetle ilgili bazı evraklara ise TÜSTAV ve Erden Akbulut vasıtasıyla ulaşılmıştır. Arşiv belgeleri dışında başvurulmuş bir diğer önemli kaynak grubu ise dönemin tanıklarının kaleme aldığı anılar ve onlarla yapılan söyleşilerdir. Özellikle Gün Benderli ve Sevim Belli’nin anıları ile Şehmus Güzel’in Fahri Petek’le yaptığı söyleşiye dayanan kitabı, bu çalışmanın hazırlanmasında yol gösterici vazifesi görmüştür¹¹.

İJTb’nin Mart 1949’da yayınladığı ilk bildirimden başlayarak Aralık 1952’deki son faaliyetine kadar geçen süreci kapsayan çalışma, cemiyetin hikâyesini, mümkün olduğunca kronolojik bir şekilde ve dört bölüm olarak sunmaktadır. Birinci bölümde İJTb’nin kuruluş süreci ele alınmaktadır. Kurulduğu ortam, kadrosu ve cemiyetin isminin duyulmasına vesile olan ilk faaliyetlerine burada yer verilmiştir. İkinci bölüm, İJTb’nin faaliyetlerinin en yoğun olduğu 1950 yılını kapsamaktadır. Bu bölümde özellikle cemiyetin etki alanını genişletmesini ve ismini duyurmasını sağlayan Nâzım Hikmet’in affı için yürütülen kampanyaya geniş şekilde yer verilmiştir. Cemiyetin af kampanyası dışındaki diğer faaliyetleriyle birlikte ilk kez kamuoyunda ve resmî makamlar nezdinde gündeme gelmesi yine bu bölümde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise önce İJTb içerisinde yer alan görüş ayrılıkları ve saflaşmalardan bahsedilmiştir. Bunu çözmek amacıyla Türkiye’de faaliyetlerini yer altında sürdüren TKP’nin İJTb’yle

10 Eric Hobsbawn, *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, Çev. İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, İstanbul 2018, s.111.

11 Gün Benderli, *Su Başında Durmuşuz, Belge Yay.*, İstanbul 2003; Sevim Belli, *Boşuna mı Çığnedik?*, Belge Yay., İstanbul 1994; M. Şehmus Güzel, *Fabri Petek: Bir Hayat, Üç Can*, TÜSTAV Yay., İstanbul 2009.

kurduğu ilişki ve bu ilişki neticesinde cemiyet içerisinde yaşanan gelişmeler, ele alınmaktadır. Böylece Paris'te kurulmuş münferit bir cemiyetin hikyesinin, TKP'nin hikyesiyle eklemlenmesi söz konusudur. Nitekim dördüncü ve son bölümde Türkiye'de 1951 Tevkifatının ardından yaşananların, İJTb zerindeki etkisi ve bir süre sonra cemiyetin sönümlenerek dağılması ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

KURULUŞ VE İLK DÖNEM FAALİYETLERİ

Savaş Sonrası Paris ve Türk Öğrenci Âlemi

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Paris, Avrupa entelektüel hayatının merkezi olma özelliğiyle diğer Avrupa başkentlerinden ayrılmaktadır. Savaş sırasında yaşanan başarısızlıklar ve hayal kırıklıklarına rağmen Fransız kültürü, uluslararası alandaki başat konumunu hâlâ korumaktadır. Fransız entelektüeller, çağın sözcüleri olarak Fransa sınırlarını aşan bir öneme sahiptirler. Dünyadaki ideolojik anlaşmazlıkların tarafları ve temsilcileri pozisyonundadırlar. Bu durum, 19. yüzyılda olduğu gibi Paris'in yeniden Avrupa'daki diğer aydınlar için de bir sığınma alanı olmasına yol açmıştır. Kıtanın dört bir yanından gelenlerle birlikte Paris'in entelektüel yaşamı, çok daha kozmopolit bir hal almıştır. Bu gelenlerle birlikte şehir, aynı zamanda yerel anlaşmazlıkların ve tartışmaların geniş uluslararası kitlelere aktarıldığı bir Avrupa sahnesine dönüşmüştür¹².

Paris'in bu konumu, Türkiye'deki aydınlar için de geçerlidir. Bilhassa Tanzimat'tan itibaren Türkiye'de var olan iki yüz yıllık etkinin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam ettiğini görmek mümkündür. Paris, hâlâ kültür, edebiyat, sanat ve eğitimin merkezi olarak görülmektedir. Sadece sosyal bilimler değil; fen bilimleri alanında söz sahibidir. Avrupa'nın sayılı üniversitelerine ve akademilerine sahiptir¹³. Bu haliyle Türkiye'deki aydınlar, sanatçılar ve eğitimini yurtdışında yapmak isteyen gençler için câzip bir seçenek olmayı sürdürmektedir. Nitekim savaş sırasında kesintiye uğrayan Türkiye'den Paris'e aydın ve öğrenci hareketliliği, savaşın hemen ardından tekrar başla-

12 Tony Judt, *Savaş Sonrası, 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s.264.

13 Nedim Gürsel, *Paris Yazıları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1995, s.148, 197.

mıştır. 1940'ların sonu 1950'lilerin başı itibariyle Paris'te vazifeli vazifesiz çok sayıda Türk bulunmaktadır¹⁴.

O günlerde Paris'e gidiş yolu bellidir. İstanbul'dan vapurla Marsilya'ya oradan da Paris'e gidilmektedir. Türkiye'den gelenleri, hiç alışık olmadıkları bambaşka bir dünya karşılamaktadır. Her şeyden önce var olan özgürlük ortamında türlü yayın ve bilgiye ulaşma şansı mevcuttur¹⁵. Dünyaca ünlü sanatçıları, farklı sanat ve edebiyat akımlarının etkilerini ve örneklerini, Paris'in canlı kültür hayatının en önemli parçası olan müzeleri, sinemaları ve tiyatroları görmek ve tanımak işten bile değildir¹⁶. Bir de tabii ilk kez karşılaşılan farklı hayat tarzları ve insan tipleriyle dolu; kafeleriyle meşhur debdebeli Paris hayatı söz konusudur¹⁷.

Paris'in bütün bu câzibesine rağmen, maddi şartları, son derece çetindir. İstisnalar olmakla birlikte bilhassa Türk öğrenciler, büyük maddi zorluklarla baş etmek zorundadır. Devlet bursuyla Paris'e gidenler dâhil pek çoğu, bu şehirde tutunmak için farklı işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Ancak yabancıların çalışması mümkün olmadığı için düzenli bir iş bulmaları da söz konusu değildir. Genellikle gündelik işlerde çalışmaktadırlar. Lokantalarda bulaşıkçılık, amelelik, sokaklara afiş yapıştırma ve en çok da kâğıt toplayıcılığı gibi işlerle günü kurtarmaktadırlar¹⁸. Bu şartlar altında barınma hususunda ilk ve zorunlu tercih ise günlük yahut aylık kiralanan ucuz otel odalarıdır. Paris'e yeni gelenler, genellikle kendilerinden önce gelenlerle iletişime geçmekte ve onlarla aynı otellerde kalmaktadırlar¹⁹.

Bütün bunlarla birlikte Paris'teki Türk öğrencilerin dikkat çekici ve öne çıkan en önemli özelliği, homojenlik arz etmemeleridir. Aralarında ciddi anlaşmazlıklar ve gruplaşmalar hatta kamplaşmalar mevcuttur. Hıfzı Topuz, bu kampları, komünist yanlıları, orta yolda ve milliyetçi olanlar ve de her iki gruptan uzak duranlar olarak tasnif etmektedir²⁰.

14 Naim Tiralı, *Geçmiş Zaman Külleri*, h2o Kitap, İstanbul 2018, s.113.

15 Selahattin Bağdatlı (haz.), *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav 1928-2005*, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2006, s.56.

16 Tiralı, *a.g.e.*, s.89-98.

17 Attila İlhan, *Abbas Yolcu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.111.

18 Hıfzı Topuz, *Paris Sürgünü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2019, s.30-31, Selim İleri, *Nam-ı Diğer Kaptan "Attila İlhan'ı Dinledim"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2005, s.122-123; Bağdatlı, *a.g.e.*, s.56.

19 İleri, *a.g.e.*, s.107, 109.

20 Hıfzı Topuz, *Elveda Afrika Hoşça Kal Paris*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, s.107, Topuz, *Paris Sürgünü...*, s.30-31

Paris'teki öğrenci âlemiyle ilgili en fazla kalem oynatan isimlerden biri olan Attila İlhan ise kendine has üslubuyla Paris'teki atmosferin tasvirini ve Türk öğrencilerinin tasnifini, şu şekilde yapmaktadır: *Paris'te Türk talebesi: Cemaat. Taranmamış halk. İrili ufaklı kalabalık. Kim kimin nesidir, kimin eli kimin ensesinde, mümkünü yok anlayamazsın. Bir köşe başında dağınık sakallı velesbitli bir oğlan; bir kahvede sabaktan akşamlara kadar çene kırıp vakit öğüten boş gezenin boş kalfaları, Paris'ten her gelip geçenin komünist bellediği perişan anarşistler, Troçkistler, dağdan gelmişler, bağdan gelmişler, bağdakini koymuşlar: Lar. Ler. Ler. Lar. Ben bu kalabalığı üç dala koydum olmadı, bir dala koydum almadı, iyiden iyisi iki bölük ettim kurtuldum. Nasıl iki bölük diyeceksin; şöyle iki bölük: Evvela daha şimdiden baremin çarkına kapılmış olan veya döner dönmez kapılacak olan devlet baba kulları. Saniyen; yukarda saydığım haşerat: Paris'i yaşayanlar. Eğri otur, büğrü gez, doğru konuş Abbas ve kabul et ki, sen de, içlerinde domuz eti vardır diye talebe lokantalarında yemek yemeyip otelinde Türkiye'den getirttiği pastırma ile kifaf-ı nefis eden akıllı uslu zevattan olacağına, şu geleli üç yıl olmuş, üç yolda belki otuz mektep değiştirmiş kimselerden olmayı tercih ederdin. Öyle mi değil mi? [...] Öğrencilerin pek çoğunun Paris'e Paris'i yaşamak için değil, Türkiye'deki şu rezil telakki için gelmişlerdi: Sorbonne'dan diplomalı. Aylak bir kesim... Ötekiler bunları komünist zannediyor. İçlerinde imanlarını yitirmiş komünistler, minyatür Titolar, yeni usul Troçkistler yok değil. Ama bugün ortada dolaşan komünist tarifine hiçbiri uymaz. Kahvedeler. Kız peşindeler. Bir tanesi geldiğinden beri her gece bir kadınla yatıyor. Kronik gonogok... birbirini dolandıranlar... döviz satanlar... Paris'te devletten aldığı dövizini başkasına satıp onunla geçinen adam var. Talebe kolonisi kastında dövizli dövizsizden, burslu her ikisinden üstün; dövizsiz, burssuz talebe, pasaportsuz ve ikamet tezkeresiz Abbas gibiler çırılçıplak insan ve bir beyin olmaklıynan hepsinden üstün²¹.*

1950'lerin başında Paris'te kurulan Türk Öğrenci Derneği'nin başkanı olan Metin Toker de, İlhan'dan daha sade ama benzer bir tasnif yapmıştır. Buna göre öğrenciler temelde iki gruba ayrılmaktadır: “Okuyan çoğunluk” ve “dalgacı azınlık”. Dalgacı azınlık ise kendi arasında “çapkınlıkla vakit geçirenler” ve “komünistçilik oynayanlar” şeklinde ikiye ayrılmaktadır²².

Her üç tasnifte de işaret edildiği üzere Paris'te bulunan öğrenciler arasında solcu bir grubun olduğuna şüphe yoktur. Nitekim Paris, pek çok özelliğine ek olarak solun da son derece güçlü olduğu bir merkezdir. Savaş sırasında Nazizm'e ve faşizme karşı savaşmış olan Gaulliste'ler ve komünistler,

21 İlhan, a.g.e., s.130-132.

22 Metin Toker, “Solda ve Sağda Vuruşanlar 5”, *Milliyet*, 13 Mayıs 1971, s.5

savaş sonrası Fransa siyasetine hâkim olan akımlardır. Fransız Komünist Partisi (FKP), Gaulliste'lerden sonra ikinci büyük siyasî aktör konumundadır. Gücünü savaş sırasındaki direniş hareketinde oynadığı rolden ve Sovyetlerin kazandığı zaferden almaktadır²³. 1946 seçimlerinde önemli bir başarı elde etmiştir. Üstelik mevcut Fransız entelektüellerin komünizme karşı duydukları coşku ve sempati, komünistlerin gücünün siyasî alanla sınırlı kalmamasını da sağlamıştır²⁴. Dolayısıyla Türkiye'den ayrılmak isteyen ya da zorunda kalan solcu bir genç için Paris, ilk seçeneklerden biri durumundadır. Bu da Paris'teki Türk kolonisi içerisinde solcu bir grubun oluşmasını sağlamıştır.

Bu grup, diğer pek çok öğrenci gibi hiç de kolay olmayan hayat koşullarıyla yüzleşmek zorundadır. Ancak Türkiye'den Paris'e gelmiş olan solcuların burada karşılaştıkları zorluklar, sadece bununla da sınırlı değildir. Her ne kadar Türkiye'den çıkmış olsalar da Paris'te sıkı bir denetim ve gözetim altındadırlar. Türk Büyükelçiliği, Kültür Ataşeliği ve Öğrenci Müfettişliği, solcu öğrencileri yakından takip etmektedir. Bilhassa 1949'da Paris kültür ataşeliğine tayin edilen Ahmet Kutsi Tecer, öğrenciler hakkında raporlar düzenlemekte; bu raporların neticesinde zaman zaman bazı solcu öğrencilerin bursu kesilmektedir²⁵.

Bu şartlar altında Paris'te tutunmanın hiç de kolay olmadığı ve belli bir idealizmi gerektirdiği söylenebilir. Nitekim solcu gençlerin de politik ideallerinin ve hayallerinin olduğu açıktır. Ancak aralarından bazıları, sadece Paris'te tutunmakla kalmamış; bu ideal ve hayallerini gerçekleştirmek için 1949 yılında bir cemiyet çatısı altında bir araya gelmişlerdir.

---

23 Yıldız Sertel, *Ardımdaki Yıllar*, Milliyet Yay., İstanbul 1990, s.147.

24 Judt, *a.g.e.*, s.261,267.

25 M. Şehmus Güzel, *Fabri Petek: Bir Hayat, Üç Can*, TÜSTAV Yay., İstanbul 2009, s.161-162.

26 İJT'B'nin kuruluşuyla ilgili tek anlatıya Aclan Sayılğan'ın kitaplarında rastlanmaktadır. Sayılğan, İJT'B'nin kuruluşuyla ilgili şu olayı aktarmaktadır: *Kemal Baştuji, Doğan Aksoy, Avni Arbaş, Turban Doyran, Feridun Çölgeçen, Sebahattin Eyüboğlu gibi isimler, Fransa'da bulunan solcuları ve komünistleri teşkilatlandırmak fikri üzerinde birleştiler. Genel sekreterlik seçimi yapıldı. Doğan kazanamayınca Kemal Baştuji ve Turban Doyran'ı yanına alarak başka bir komite oluşturdular. Feridun Çölgeçen: Eskiden padişahla Paris'e kaçıp mücadele eden*